

Аляксандр Марозаў

Тацяна Марозава

ФАЛЬКЛОР БЕЛАРУСІ Ў САЦЫЯКУЛЬТУРНЫХ УМОВАХ ІНФАРМАЦЫЙНАГА ГРАМАДСТВА

В статье рассматриваются особенности бытования фольклора белорусов в социокультурных условиях информационного общества. Авторы дают определение понятию «информационное общество», приводят аргументы в пользу социокультурных факторов, вызывающих резкое изменение условий бытования фольклора на современном этапе, среди которых доминируют глобализация и явления, ее сопровождающие. Показано, что в Беларуси в фольклорный процесс вовлечены такие разнокачественные явления, как аутентичный фольклор, носителем которого является взрослое, как правило, деревенское население, и постфольклор, стирающий грани как между деревенской и городской сферами бытования, так и между возрастными и церемониальными ограничениями. В выводах утверждается, что нарастающий процесс формирования глобального информационного общества неизбежно приводит к тому, что стираются элементы культурной дифференциации. Однако, с другой стороны, оно усиливает спрос на развитие разнообразия культур, запускается процесс «этнического возрождения» отдельных народов.

The article deals with the peculiarities of the existence of Belarusian folklore in the socio-cultural conditions of the information society. The authors define the concept of “information society”, argues in favor of socio-cultural factors that cause a sharp change in the conditions of existence of folklore at the present stage, among which globalization and the phenomena accompanying it dominate. It is shown that in Belarus the folk involved are

of different quality phenomena as authentic folklore, which the carrier is an adult, as a rule, rural population, and PostalCode, blur the line between rural and urban areas of existence, and between age and ceremonial restrictions. The conclusions state that the growing process of formation of the global information society inevitably leads to the fact that the elements of cultural differentiation are erased. However, on the other hand, it increases the demand for the development of cultural diversity, the process of "ethnic revival" of individual peoples.

Праблема, звязаная з магчымасцю існавання і развіцця фальклору, з яго мадэрнізацыяй у сучасным постіндустрыяльным грамадстве, адносіцца да ліку метадалагічных, базавых, фундаментальных. На гэта звярнуў увагу ў сваім артыкуле «Фальклор у сучаснай культурнай прасторы» дырэктар Дзяржаўнага рэспубліканскага цэнтра рускага фальклору прафесар А. С. Каргін [2, 18]. Такая пастаноўка пытання вызначаецца як асаблівасцямі бытавання фальклору на сучасным этапе, так і сацыякультурнымі абставінамі. Першае абумоўлена кардынальнымі зменамі тэхналагічнай, сацыяльна-бытавой і культурнай рэальнасці, у якой апынуўся фальклор, што прывяло да яго карэнных зменаў. Сярод сацыякультурных фактараў, якія выклікаюць рэзкія змены ўмоў бытавання фальклору, дамінуюць глабалізацыя і з'явы, якія яе суправаджаюць, у тым ліку індустрыя турызму і забаў з нацыянальна-этнічным адценнем, звязаных з камерцыйным распаўсюджаннем узораў псеўданароднага мастацтва.

На думку А. У. Марозава, ва ўмовах глабалізацыі існаванне і развіццё сучаснай фальклорнай творчасці апасродкавана сутнаснымі характарыстыкамі этнасацыяльнага развіцця беларускага народа. Да іх ліку адносяцца, з аднаго боку, універсалізацыя каштоўнасцей, з другога – «урбанізацыя, інфарматызацыя і міжкультурнае ўзаемадзеянне разам з

самаідэнтыфікацыяй і адраджэннем традыцый у межах нацыянальнай дзяржавы» [4, 307].

Інфармацыйнае грамадства – адна з тэарэтычных мадэлей, якія выкарыстоўваюцца для апісання якасна новага этапу грамадскага развіцця, у якое ўступілі развітыя краіны з пачаткам камп’ютарнай рэвалюцыі. Безумоўна, працэс інфарматызацыі аказвае асобае ўздзеянне на стварэнне і функцыянаванне фальклорных твораў. Назіраецца яскрава выражаная тэндэнцыя віртуалізацыі сучасных форм народнай творчасці ва ўмовах інфарматызацыі: традыцыйная камунікацыя «твар да твару» змяняецца стасункамі ў віртуальнай прасторы. Функцыянаванне Інтэрнета і развітой сістэмы камунікацыі прыводзіць да значнага памяншэння аб’ёму многіх песенных і асабліва пражаных тэкстаў; утылітарна-практычны характар традыцыйных твораў змяняецца забаўляльнасцю постфальклорных твораў з яскрава выражанай геданістычнай, рэкрэацыйнай і (ці) маніфестацыйнай накіраванасцю. На спецыялізаваных сайтах фарміруюцца наддзяржаўныя зводы фальклору субкультур, у склад якіх часам уключаюцца аўтарскія творы, прылічаныя да фальклору воляй складальнікаў і рэдактараў кантэнту сайтаў.

«Неабходна таксама адзначыць і інтэнсіўныя ўнутраныя нацыянальна-этнічныя рознанакіраваныя працэсы самаразбурэння і рэгенерацыі, мадэрнізацыі і стагнацыі, якія працякаюць унутры самога фальклору, якія «вымушана» прыстасоўваюцца да рэалій постіндустрыяльнага грамадства» [2, 18]. Дадзеныя працэсы закранаюць кантэкст бытавання фальклору, яго сэнсавое ядро, функцыянальныя, стылёвыя і жанравыя бакі, крыніцы папаўнення, спосабы ўтварэння і трансляцыі. Адбываецца як унутрыдзяржаўная (паміж асобнымі народамі, якія жывуць у краіне), так і міжнародная інтэрнацыяналізацыя і

мульцікультуралізацыя фальклорнага працэсу. Верагодна, што ў дадзеным выпадку маюцца на ўвазе безумоўныя новаўтварэнні ў фальклоры, якія даволі часта з'яўляюцца непрадказальнымі ці выбіўнымі са звычайнага ўяўлення аб ім як нацыянальнай з'яве.

Аднак, нягледзячы на гэтыя з'явы, у сучасным беларускім грамадстве заяўляюць пра сябе і супрацьлеглыя працэсы, звязаныя з узнацненнем цікавасці да адраджэння традыцыйнага мастацтва, у тым ліку і фальклору. Пацверджанне таму – правядзенне масавых мерапрыемстваў (фестываляў, святаў, выстаў, кірмашоў), з удзелам аматарскіх калектываў і ансамбляў народнай песні, якія захоўваюць нацыянальныя традыцыі ў выкананні беларускіх народных песень. З ліку найбольш папулярных можна ўзгадаць два штогодніх агульнарэспубліканскіх маштабных мерапрыемствы – «Фальклор без межаў» і «Берагіня». Акрамя таго, назіраецца цікавасць да творчасці інтэрпрэтатараў фальклорнай спадчыны, якія спалучаюць нацыянальную спецыфіку з разнастайнымі адгалінаваннямі музычнай фольккультуры. Гэта вядомыя не толькі на тэрыторыі Беларусі, але і за яе межамі фолькгурты «Палац», «Троіца», «Стары Ольса», «Osimira», «Unia». Кожны год у розных абласцях Беларусі яны выступаюць з канцэртамі на спецыялізаваных фолькфестывалях: «Folk The System» у Мінску, «Новая традыцыя» і «Полацкі сшытак» у Полацку, «Галышанскі замак» у Альшанах, «Камяніца» і інш.

Такім чынам, на тэрыторыі сучаснай Беларусі ў фальклорны працэс уключаны наступныя рознакасныя з'явы:

- 1) творы аўтэнтычнага (іншымі словамі, спадчына традыцыйнага) фальклору, носбітамі якога з'яўляюцца прадстаўнікі старэйшага пакалення сямі- і васьмідзесяцігадовага ўзросту. Часам носбітамі таксама

з'яўляюцца людзі перадапенсійнага (пяці- і шасцідзясяцігадовага) узросту. Менавіта ад іх шматлікія фальклорныя экспедыцыі, якія здзяйсняюцца супрацоўнікамі навуковых інстытутаў, выкладчыкамі і студэнтамі вуну, прадстаўнікамі ўстаноў культуры і грамадскіх арганізацый, запісваюць узоры нацыянальнага песеннага і пражайтнага фальклору беларусаў, творы дзіцячага фальклору і малых жанраў;

2) творы постфальклору, якія ўяўляюць сабой найбольш рухомую і няўстойлівую частку сучаснага фальклору. Дадзены тэрмін – постфальклор – характарызуе пераходны (але не новы) этап у развіцці фальклору, які ахоплівае XX і XXI стагоддзі. На думку беларускай даследчыцы Р. М. Кавалёвай, «любы сінхронны зрэз фальклору, пачынаючы з ранняга, ужо змяшчае постфальклорны сегмент, крыніцу новых традыцый, тэндэнцый, з'яў, якія маюць сацыяльную афарбоўку. Так, сацыяльна і прафесійна дыферэнцыраваны познетрадыцыйны фальклор XIX стагоддзя – тыповы прыклад постфальклору ў адносінах да класічнага. Частка яго твораў арганічна ўвайшла ў сферу класічнага фальклору (песні казацкія, рэкруцкія, салдацкія)»[3, 36]. Постфальклорныя творы ўжо не маюць дакладнага і звыклага падзелу на вясковую і гарадскую сферы бытавання, як гэта характэрна для аўтэнтчнага фальклору, таму што постфальклор мае прынцыпова іншыя механізмы трансляцыі, перш за ўсё пасродкам мас-медыя і Інтэрнета.

Інфармацыйныя тэхналогіі сталі важнейшым каналам сацыяльнай стратыфікацыі і мабільнасці, што таксама ўплывае на фальклорныя формы пачатку XXI стагоддзя. Семантыка і аксіялагічныя значэнні сучаснай песеннай і пражайтнай творчасці беларусаў істотна змяняюцца ва ўмовах дамінавання інфармацыйнай культуры і зменаў асяроддзя функцыянавання праз далейшую субкультурную дыферэнцыяцыю

соцыума. Наяўнасць вербальнай спецыфікі – аргі і сацыяльна маркіраванага фальклору – з’яўляюцца найбольш яркімі і лёгка фіксуемымі прыкметамі існавання субкультуры, а часам і яе адзінымі знешнімі праявамі. Акрамя таго, назіраецца эфект нарастання этнасацыяльнай «арэальнасці» фальклорных з’яў з характэрнай для кожнай з іх спецыфічнай семантыкай. Яркая праяўляецца тэндэнцыя да большай творчай актыўнасці мікрасоцыума: кола носьбітаў фальклорнага рэпертуару часам аказваецца меншым, чым канкрэтнае сацыяльнае асяроддзе; можна казаць пра наяўнасць рэпертуару/распаўсюджанасці і адпаведнай семантыкі не толькі ў межах якой-небудзь субкультуры, але і адной кампаніі, аб’яднанай агульнымі інтарэсамі. У стварэнні постфальклорных твораў найбольш актыўная моладзь, якая рэалізуе свой творчы патэнцыял у наступных мадыфікацыях: студэнцкім, турысцкім, фанатскім і армейскім фальклоры, творчасці праграмістаў, блогераў, антыглабалістаў і да т. п.

Сучаснае грамадства інфармацыйна перанасычана, таму постфальклорны тэкст звязаны з мноствам фрагментаў рэчаіснасці, у тым ліку і культурнай, і яго задача – па-мастацку асвятліць дэталі і напоўніць іх семіятычна актуальным зместам. Разам з перадачай постфальклорных з’яў праз Інтэрнет адзін з важнейшых напрамкаў сацыякультурнай дынамікі фальклору ў XXI стагоддзі – распаўсюджанне народных культурных каштоўнасцей у сродках масавай інфармацыі (радыё, тэлебачанне, кіно, друк). У выніку вядучай тэндэнцыяй у развіцці народных традыцый застаецца арыентацыя пераважна на другасныя формы, ці фалькларызм. Для іх характэрна ўключэнне элементаў, якія маркіруюць этнічную свядомасць, у сучасныя бытавыя і эстэтычныя сістэмы (музыка, мультфільмы, літаратура, нацыянальны строй, які

апранаюць па святаў, і да т. п.). Як слушна адзначыла Н. А. Джалілава, «з велізарнага арсеналу народнай творчасці масавая культура адбірае ў першую чаргу ўзоры, якія адпавядаюць крытэрыю «тэхналагічнасці», «масавай камунікацыйнасці» (параметрамі такога адбору выступаюць знешняя прывабнасць, зразумеласць і даступнасць, лёгкасць узнаўлення, серыйнасць і шаблоннасць, сімвалічнасць, варыятыўнасць, прыдатнасць да тыражыравання і перадачы па камунікатыўных каналах)» [1, 248–249]. На наш погляд, сярод фальклорных жанраў найбольш адаптыўнымі магчымасцямі валодаюць анекдоты і прыпеўкі. Так, у сацыякультурнай практыцы апошняга дзесяцігоддзя анекдот з пэўнага фальклорнага жанра паступоватрансфарміруецца ў полікультурную з’яву. Ён узбагачае паўсядзённыя маўленчыя зносіны, дадаючы да цытат з папулярных кніг, кіна- і тэлефільмаў свае ключавыя фразы. Прадстаўленыя ў анекдотах і прыпеўках фальклорныя персанажы, слоўцы і ўстойлівыя словазлучэнні нярэдка выступаюць у якасці суправаджэння рэкламных, фота- і відэяматэрыялаў.

Фарміраванне глабальнай інфармацыйнай прасторы адкрыла станоўчыя магчымасці для міждзяржаўнага абмену ў вобласці культуры, адукацыі, лепшага ўзаемаразумення народаў. Уласцівая глабальнаму інфармацыйнаму грамадству актывізацыя міжкультурных сувязяў на разнастайных узроўнях (міжнацыянальным, рэгіянальным, асобасным) спрыяе дыфузіі фальклорных форм. Як указвае А. У. Марозаў, пад уплывам глабалізацыі і інфарматызацыі ўнутры фальклорных узаемадзеянняў складваецца пэўны механізм, які фарміруе тры асноватворныя працэсы: прыбаўленне (перанясенне з’яў фальклору асобных народаў у іншыя культуры), ускладненне (якаснае ўдасканаленне фальклору адной культуры творчымі дасягненнямі іншых народаў),

збядненне – эрозія (працэс, калі фальклор падвяргаецца моцнаму ўплыву звонку, што мае пераважна негатыўны характар). Па сутнасці дыфузныя працэсы ў фальклорнай творчасці з’яўляюцца аднымі з найбольш натуральных форм яго прасторава-часавога функцыянавання. Яны адлюстроўваюць нераўнамернасць гістарычных умоў і магчымасцяў сацыякультурнага жыцця, якія кампенсуюцца (у тым ліку і пасродкам Інтэрнета) пранікненнем неабходных культурных навацый ў зоны, дзе па аб’ектыўных прычынах яны не з’явіліся [5].

Такім чынам, працэс фарміравання глабальнага інфармацыйнага грамадства прыводзіць да сцірання элементаў культурнай дыферэнцыяцыі. Адбываецца станаўленне адзінай (у сэнсе агульнай) прасторы, іншымі словамі, дзейнічаюць тэндэнцыі, якія вядуць да адзінаагульнасці. Фарміруюцца не толькі глабальныя эканамічныя сеткі, але і адбываецца адпаведная сацыякультурная адаптацыя, якая прыводзіць да пашырэння межаў агульнасусветнай культуры. Аднак гэтыя тэндэнцыі не адмяняюць як сацыякультурнай разнастайнасці, так і самабытнасці «малых» і «вялікіх» культур. Разам з універсалізацыяй адных аспектаў глабалізацыя дае прастору разнастайнасці іншых аб’ектаў ці суб’ектаў. Больш за тое, плюралізм, які ўласцівы інфармацыйнаму грамадству, азначае не толькі захаванне існуючай раснастайнасці, але і попыт на яе: назіраецца працэс «этнічнага адраджэння» асобных народаў і цывілізацыйных палюсоў.

Важнейшае значэнне ў эпоху развіцця інфармацыйнага грамадства набывае праблема выяўлення патэнцый і перспектыв пазітыўнага дыялогу культур і выяўлення механізмаў усталявання ўстойлівага ўзаемадзеяння паміж асобнымі народамі. У сувязі з гэтым фалькларыстам неабходна больш эфектыўна выкарыстоўваць дасягненні інфарматызацыі,

камп'ютарнай рэвалюцыі. Ва ўмовах стандартызацыі і нівеліроўкі каштоўнасцяў першаступеннае значэнне мае рэалізацыя задачы фарміравання адзінага славянскага культурна-інфармацыйнага поля (у тым ліку па фальклорнай творчасці) і яго рэгіянальнага, нацыянальнага і транснацыянальнага апасродкавання з дапамогай сучасных электронных сродкаў інфармацыі.

ЛІТАРАТУРА

1. *Джалилова, Н. А.* Современная массовая культура как ретранслятор фольклорной традиции / Н. А. Джалилова // От конгресса к конгрессу: навстречу Всероссийскому конгрессу фольклористов: сб. матер. / сост. В. Е. Добровольская, А. С. Каргин. – М. : Государственный республиканский центр русского фольклора, 2010. – С. 243 –255.
2. *Каргин, А. С.* Фольклор в современном культурном пространстве /А. С. Каргин // От конгресса к конгрессу: навстречу Всероссийскому конгрессу фольклористов: сб. матер./ сост. В. Е. Добровольская, А. С. Каргин. – М. : Государственный республиканский центр русского фольклора, 2010. –С. 18 –28.
3. *Ковалева, Р. М.* Фольклор и социум / Р. М. Ковалева // Язык и социум: матер.VIIIМеждунар. научн. конф., г. Минск, 5 –6 декабря 2008 г. В 2 ч. / под общ.ред. Л. Н. Чумак. – Минск РИВШ, 2009. – Ч. 2. – С. 34 –36.
4. *Марозаў, А. У.* Фальклорная творчасць і сучасныя культурныя працэсы ў славянскіх краінах / А. У. Марозаваў // Мовазнаўства. Літаратуразнаўства. Фалькларыстыка: XIV Міжнар. з'езд славістаў (Охрыд, 2008): Дакл. бел. дэлегацыі / НАН Беларусі: Беларускі камітэт славістаў; адказны рэд. А. А. Лукашанец. – Мінск : Права і эканоміка, 2008. – С. 307 – 320.
5. *Морозов, А. В.* Основополагающие процессы современного взаимодействия фольклора восточнославянских народов / А. В. Морозов // Фалькларыстычныя даследаванні: Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі: зб. артык. Вып. 7. – Мінск : РИВШ, 2010. – С. 230 –237.